

Добрица
ЋОСИЋ

КОРЕНИ

Copyright © 1954, Ана Ђосић Вукић
Copyright © овог издања 2015, ЛАГУНА

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

КОРЕНИ

САДРЖАЈ

КОРЕНИ 9

Ана Ђосић Вукић: *Појовор* 341

О њисцу 363

За мном су гореле шуме и пут. Змија нисам да и реп у земљу увучем. Зуби су ми се клатили, али сам на курјака личио. Далеко за леђима, у торовима остаде пусто и мир. А човек умире једино кад мора и кад неће. Иако ми је брада до седмог ребра дуга, ноге су могле да носе њу и нож.

Пободох се уз последњу реку. Ниједан фењер није ранио ноћ, ниједна лампа. Ветар је у канијама, па ни он не злочини. Морам напред јер, рекох, за мном и снег гори. Полазим, а мени, дугоњи, корак је кратак. Брзо се шири цвокот леда. Спорије корачам; нисам знао да је брада тако тешка, и нисам знао да се све толико плаши ножа. Дрхтавица је све гласнија. Мислим, пуцкају кошчице риба, јер се под леденом кожом, топла као крв, вуче заробљена река. Зажелим да је избушим ножем и огрејем прсте на њеном топлим шикљању. Застајем и слушавам како ледена дрхтавица отиче у крви под опанцима. На обали у снегу црни се човек. Снажна човечина. Подигао руку, ћути и не миче се. У нарави ми никад није било да човеку окренем леђа и ја наставих да газим крцкање сувих рибљих кошчица. И да не стигнем до обале и човека с подигнутом

руком – зове ли тај или прети? – под ледом је топло. Живот ионако никада није био моја јабука. И ништа моје неће остати ни на једној обали. Нелагодно ми је само што се толики страх чује. На средини сам. Под табанима су леђа матице, ту је најдубље. Сео бих и размишљао о нечему. Исплатило би се, сада, и баш овде над њом, разумео бих нешто. А вуче ме себи човечина с подигнутом руком. Не корачам, суљам се, прикрадам и слушам како страх гусне, расте, па одједном букну у тресак и ломљаву. Ледене мотике пргаво ми налећу на главу и руке, а она ме за ноге вуче у свој оковани трбух. Е, нећеш ме сад, кажем гласно и опсујем, јер тако је било кад је у мој шанац на Шуматовцу пало топовско ђуле, и није само тада, јер на обали за леђима осташе шуме да горе и конопци као крушке да се њишкају. Па замахнем да бијем, онако како то ја унем, иако ме зуби у корену боле. Кад се мокар и љут нађох на обали, десница ми је стражарила над дршком ножа, видех да је непомични човек с подигнутом руком само стабло врбе с једном једином кратком граном. Нешто отегнуто остаде у мени.

А преровски ловци на дивље гуске расуше причу око огњишта са широким и чађавим једњаком. Још истог дана утврдише за мене који сам ноћу први прешао преко младог леда на Морави, давио се и спасао, да нисам из Прерова. Ја не кријем да нисам. Нисам ни зато што, како и сами рекоше, једино срце крупније од дулека или лавез за петама могу по првом леду да споје две обале. Оплетоше око мене свакојаке приче, тајне и нагађања, и после десет година

још једнако плету, јер мали је овај свет поред реке, тесан је он људским главама и језицима у долини што наличи на липову корубу. На западу је шума и манастир увек господњи, а дно се открило Паланком, исто господњом. Не видех нигде тако дугуљасту љуску да је небо, где сви ветрови теку трагом сунчевог и месечевог хода.

Јесам слуга, а радим шта хоћу. Сем Аћима, нико ми не заповеда, а његова воља мој је поводник. Када ме је пре десетак година са залеђеним чакширама ноћу увео у кућу, нешто је ишапутао Ђорђеу, а Симки рекао гласно, да ја чујем: има да ради оно што он жели а да једе оно што ми газде једемо. Она ми очима измери снагу и виде да сам крупан и здрав, па јој не беше право. А само после неколико дана закључи жена да ми је нарав зла, јер ни с ким нисам разговарао сем с њом, ретко и увек строго. Људи мога корена ћутањем морају да се бране. Понекад, обично после вечере, зове ме Аћим у своју собу. Кад би неко кроз прозор гледао, могао би само да види: једна према другој клате се две браде. И ништа више. И ако ме на десетак дана нестане, увек ноћу, јер и травке ноћу расту, враћам се опет ноћу, тако и зверке чине, ја, јазавац с брадом, у подрум на лежај. Изнад њега је нова и највећа кућа у Прерову. Над постељом мојом Симкина је и Ђорђева соба. Мало десно, соба за Вукашина. Онога што се чека, а не долази.

Не кријем: сељака се клоним и ломим густе веће на слуге и надничаре. Кад је једном, мало припит, Тола Дачић, први надничар у кући, покушао грубо

и исмевачки да се шали са мнош, без речи сам тргао ножину из појаса и јурнуо циљајући му пупак. Човек о коме се у Прерову прича да има песницу као маљ, леђима је поломио плот и од стида се два дана није појављивао на послу. О томе се дуго с гласном мржњом причало, а ја се све слабије видим у диму казаница, оцаклија и дугих чекања по воденицама.

Једни причају да сам био калуђер у Манасији, украо манастирско злато, нешто проћердао а нешто Ђорђе склонио себи, јер, кажу, никада не одлазим у цркву и никада се не крстим, кад пијем ракију. Деца, по наговору старијих, годинама преносећи на млађе, терају са мнош једну те исту задевку: „Никола, чик да се прекрстиш! Чик!“, па се дуго, док им не досади, крсте, церекају и буље у најдужу браду коју су икад видела.

Други мноме објашњавају брзо богаћење Ђорђево, јер, кажу, не може се само трговином за неколико година купити толико имање, изградити читава варош у авлији и дуговима за гушу држати неколико села. Тврде, бесловесници, да сам мајстор што прави сребрне динаре неком справом смештеном у подруму, у који нико, сем мене и газде, не улази. Катићеве комшије куну се у децу да се око поноћи из подрума чује звецкање и трескање и цика као кад се женска деца голицају.

Аћимови политички душмани верују да сам главни четовођа Тимочке буне, који је побио неколико средских капетана и официра, побегао са стрељања и склонио се код радикала, у крај у којем га нико не познаје, и постао „бајаги слуга“.

Обреновићевци шапућу да сам шпијун Петра Карађорђевића, па ме често туже напредњачким капетанима. Због такве, најопасније сумње, неколико пута су ме хапсили, држали по десетак дана и пуштали, некад Аћимовим заузимањем и јемством, а некад зато што сам ћутао, само ћутао на сва питања, па ме власти лако огласише „у памети фаличним“. И тако мене хапси сваки нови капетан среза. Најтеже је Аћиму било да ме ослободи кад ме оптужише да сам, главом и брадом, Петар Карађорђевић, унук вожда Ђорђа.

Да сам лудак, верују многи у Прерову, јер запазили су, лопови, да сваког пролећа, кад месец попасе ноћ, до зоре луњам ливадама и стално се сагињем као да купим нешто. Ујутру су по ливадама налазили гомилице жутог цвећа. Тола Дачић лаже по селу да ножем кољем псе Катићима и да их бацам у Мораву, јер њима стално нестају пси, па и керови које Ђорђе из прека доводи.

И како да човек, раб божји, не буде све и свашта у овој Србијици што се, по причању злопамтила, три пута празнила и новим народом пунила. Наша су гробља млада. Тек у овом последњем човечјем конопцу почињемо земљи да враћамо дуг и кости остављамо њивама чија смо зрна зобали. Ово мало земљице око Морава једва се напуни народом, па се брзо искрене и распе преко Саве. И опет ноћу са планина силазе људи и вода. У липовој кори доносе децу. Пси лају по њиховом трагу. И од глади постадоше курјаци. У тим протицањима крв нам се искварила. И наружила се земља од погашених огњишта. Две зоре никад

на истом биваку. Кад мењаш огњиште, и нарав ти се мења. Кад теби отимају, и ти отимаш. Веруј ми, у злу су сви људи зли. Ту, као што ти казах, на ово мало земљице око Морава, привремено се живело. И јагагани се брзо иступе. Кост човечја тврђа је од старе кленовине. И, да знаш, кратко се живело. Што ја дочеках осамдесету, и још понеки, душа се носи, то нам не служи достојанству и части. Сви су наши вратови напред повијени. И тањи су од траве. Око ових наших лепих речица са скобаљима, да би дуго живео, и у гробљу сахрањен био, морао си бити или зелена кукавица, или издајица без душе, или ђавољи син, па да ти куршуми и ханџари и остала усмртија ништа неће. Као свој кожух познајем ову Србијицу. Докони хајдуци броје вашке. А кад се тако кратко и на вересију живело, онда држ' на клепање сечива! Чим ти киша огњиште гаси, онда се вече не памти, нити мисли на јутро будуће... И зато смо ти ми, стари, велики себичњаци и оштрозубе изелице. А добри јесмо у песмама уз гусле, и кад је то корисно.

У подруму је увек тмина. И тихо чим се мишеви уморе. Само у јесен шапућу каце пуне шљива. Тада ја слушам, ћутим и гледам своје небо. И на њему два бела, загрљена месеца.

ГЛАВА ПРВА

Кад је излазио из дућана, замишљено загледан у црвене ђинђуве нанизане на жутом концу – „Зашто сам баш ово купио?“ – сусрео га Тола Дачић и подсмешљиво рекао: „Да подмладиш жену?“ Ниску ђинђува хитро је гурнуо у џеп и косимице, одоздо, загледао се у шарене очи, снег је промицао, а он је видео сваку жућкасту искрицу под натуштеним обрвама. Одувек су те шарене очи изазивале nelaгодност у њему. Сад се постидео и зато што га гледа одоздо. Стајао је неколико тренутака, рабације су луњале по дућанима и сви су понешто куповали. „Продајемо шећер, тамјан и свеће.“ – „Ми за грош јефтиније“, као да кукуричу, викали су шегрти пред дућанима и кришом се грудвали. Између њих неко прође, преломи поглед, и Ђорђе више увређено но пркосно рече: „Имам и кога.“ – „А ја купих шећер да те частим слатком ракијом.

За четвртог сина. “ Улица се стесни, кривудава линија ћерамида под снегом примаче му се до трепавица, и он, по калдрми и балези, с муком стиже до колоне воловских кола. Рекао је то да ме уједе, помисли Ђорђе, и би му мрзак човек који га прати на свим путевима, док га у недрима жуљи кеса дуката а чопо-ри свиња и целепи говеда протињу се између врзина ка Дунаву. „Да подмладиш Симку.“ Очи су му се смејале. Сигурно сам поцрвенео.

Тола сасвим тихо, шиштаво звиждуће и прутом пожурује волове.

– Док су мала, и мушка деца носе ђинђуве – рече Ђорђе згрчен иза Толиних леђа.

– Само су ситне птице шарене. Гаврани су црни. Ни орлови се не ките.

– Газда све може.

– Може ли дукат да баци у снег?

– Може.

– А сина? – Тола се из дубине насмеја.

Суво и звонко сударају се воловски рогови, дуги, витки и у лук савијени, набадају густ сутон и черече ниско небо. Распорено, оно сипи снегом.

– Син... Биће ти женско! – прегласно рече Ђорђе.

– Кладим се у по десет надница. Пристајеш?

– Шта ће ти син? Чиме ћеш да храниш и четврта уста?

– Својим ручердама. Ти не даш хлеб забадава.

– Не дам. Котите децу као зечеве, а после их други храни.

– Неко коти децу, а неко дукате. Онај небески не да да се деца мешају с дукатима. Кваре им се очи.

– Уши ће ти појести.

– Боље него да се дукати убуђају.

Ђорђе заћута, воловски папци споро и меко топћу по првом снегу одоцнеле зиме, и напрегнуто се загледа у ноћ ускомешану црвеним кружићима и зеленкастим искрама што се стално пале и гасе на мокрим рубовима зеница. Над њим, по асури, шушти зрнасти снег, шкрипе и крцкају кола трзана издуженим воловским вратовима, сударају се рогови у помрчини. Студ боцкаво мили од шака што чврсто држе пушку на коленима, пење се долактицом и струји ка рамену, гребуцка дуж кичме, а глава је пуна ситног, потмулог цвокота. Не само од студи и не само од ниске ђинђува и Толиног смеха. Скоро ће јасичка шума: можда га ноћас у њој чекају разбојници? Види их како чуче у ниском грабовом грмљу. Ослушкују пут којим он иде. Најпре пламен прободе мрак. Касније заболи. И опет помрчина. Ђорђе се смањи, згрчи и примаче ближе Толиним леђима.

Зашто је купио црвене ђинђуве?

Сваки пут кад наплати свиње, кукуруз или ракију, понесе у торби симите, рачунаљке и шећерлеме. После их чува заједно с новцем у каци пуној пшенице што мирује у соби до магазе, у коју само он, газда, улази. Кад се симити убуђају, кришом их баца свињама. Најпре у ситне комаде изломи симит, згрудвану зелену паучину. Симит се пуши белим, љутим димом. Тада би се сећао белог дима дувана Туркиње у црним

шалварима која у јагодинској механи седи увек у углу лево од врата, испод слике – *Руси њрелазе Дунав у осушеним ѓускама*. Такви су им чамци. Преко њене главе управили кљунове и замахују сабљама, и све као да гори, све као да израња из дунавске магле, а оно – густ, бео дим њене цигаре. Никад није видео да дуван тако дими. Туркиња лако седи прекрштених ногу, строго и редом гледа све путнике, нагиње се да их боље види, као да расте из напухнутих шалвара. Па му је једном махнула руком и он јој пришао, махнула сигурно, одсечно, као да она заповеда том војском што из црних и сувих гусака искаче на обалу реке. „Ја знам шта си ти.“ Тада се он и оделом и држањем крио. Није хтео да ико зна колико жутих носи у недрима. Са слугама је и јео и спавао. Гледао је у Туркињу, уплашен и од њених очију и од исуканих сабљи. „Не мислим што си трговац само“, рекла је, а дим се искидао у онолико праменчића колико је речи изговорила. И те речи тихо су гореле у белом диму. Ћутао је, па се окренуо: да ли су чули и ови што седе по миндерлуцима око широког огњишта, где мрморе исте приче чађави лонци пуни јагњеће чорбе и где у бакрачу обешеном о таванску греду изгубљено певуши врела вода? „Ишчупај неколико длака из главе да остану код мене док се не вратиш. Тада ћу да ти кажем шта треба да радиш.“ Послушао је, тако је рекла и тако га гледала да је морао. Више никада није смео да сврати на конак у ту механу. Шта ли је имала да му каже? Она је нешто знала, мислио је често док је ломио зелене симите што су се пушили белим, љутим димом.

Сада се сети да су свињама, док су јеле те симите, из уста висиле зеленкасте жвале.

Зашто сам ђинђуве купио? Десна рука одложи пушку, из џепа извади ниску ђинђува и поче да је ваља међу прстима. Не може да је баци у снег. У тмини без обала трну ватрени свици што скачу из очију, из главе пуне све гласнијег цвокота. Женско се за другога рађа. Ђорђе брзо врати ниску ђинђува у џеп и грчевито стеже кундак пушке. Кеса с дукатима жуљи ребра, као да је белутак. Гурну руку у недра и помери је с леве на десну страну. Злато суво зашкрипа и ту шкрипу крв разнесе по свим жилама. Стиште кесу да угуши глас жутих наполеона, да их не чује ноћ. Он се још више смањи, толико да се могао увући у кесу.

Зашто ја двадесет година страхујем да ми не располуте главу? Дукати жуље и пеку. Боли њихова тежина у недрима. Сићи ће с кола и ићи пешке. Вратиће се у Паланку. Сачекаће дан. Хтеде страх да повери Толи, чу његово звиждукање, па гласно рече:

– Рађаш газдама слуге!

– Родиће се дете које ће да плаче, па после да се смеје и игра са мном. Па после да краде твоје крушке, па кад се замомчи, да јури девојке по врбацама. Па после – свадба, ја у челу совре, а музиканти око мене. Онда опет деца. А кад умрем, сви кажу: „Толини унуци...“

– А коју ћеш кућу и њиву да му даш?

– Дотле је мој. Мени је толико доста. Снагу ћу ја да му дам, кад постане човек, кучића се не плаши, а Србија је велика.

– И зато се ти мучиш? – прошапта кроз цвокот Ђорђе, посумња да ли је Тола чуо и рече гласно: – Да ти није мене, поцркала би ти од глади.

– А да теби није мене?

– Престани! И узми пушку.

– Шта ће ми? – Тола дохвати пушку, зачуђен Ђорђевим страхом. Дукати га измишљају, помисли, и рече: – Моје око неће промашити. Не бој се.

– Мој отац има још једног сина – рече за себе Ђорђе, а по лицу и рукама разли му се трновита врућина. Тупа лупњава у уском кошу ребара, стегнутом гуњем и кожухом, а кеса с дукатима прљи кожу и жуљи ребра. Крцкање асуре и шкрипа кола неподношљиво тутње у бубним опнама, нараслим, великим као надувене гајде; воловски папци топћу му по трбуху. Дивље крушке и дренови поред пута њишу се, померају, приближавају, црњи су од угљена, угарак су осут жишкама што нечујно трне у тишини по којој ветар, обрадован снегом, лако и вешто скаче с гране на грану, па се дугим рукама без зглобова и костију хвата за чуперке дрвећа и љуља, гибак, увек млад и најбржи. Петнаест година је прошло, сада, сада ће да врисне пушка. Док га довуку до куће, смрзнуће се. Његов леш косо лежи у тами, наслоњен на њу и покривен њоме. У бради се згрудвала крв. Груды су исцепане. Најежи се, ледене су ноздрве ветра, а дах му увек заудара на даљине. А иза облака небо је пуно звезда. За даљине и Бога Ђорђе Катић, трговац, исто је што и лист у шуми. Исто што и кокошка. Кртица. И све ће бити исто. Само ће у његовом кревету други с њом да спава. Друге шаке

гњечиће њене слабине. Вукашин ће појести имање. Да скочи с кола, сломи пушку о точак, завитла у врзину кесу из недара и пође пешице по пртини? Да запева у инат свима? Низбрдицом волови пођоше брже, у шкрипи дрвених чивија циче дукати у недрима, док Тола шапатам застајкује волове. Колона рабација уђе у село; под кошевима ћуте пси; рабације стадоше да се довикују; неко започе песму, па умуче; њен тмони одјек засу снег, крупан и густ.

– Теби као мило што мени ноћас пропустише главу?

– Нико није ни претио твојој глави. Ја и ти смо вршњаци. Заједно смо одрасли и војску служили. Заједно ратовали.

– Не лажи. Мене ни отац не жали.

Пред друмском механом волови нагло стадоше, хукћући у ситно крцкање кола. Ђорђу се не свраћа: при светлости сви ће му видети лице. Рабације се гомилају пред механом, а снег облеће око фењера. Све су механе исте. И фењери, и друмови, и њихови повраци кући. Предомисли се и, носећи пушку, уђе последњи. Сви се окренуше на тресак врата, сви погледаше у њега, и он стаде. Механција, огрнут дугачким кожухом и гологлав, сањиво му промрмља поздрав. Ђорђе мрзовољно отпоздрави, нареди да се рабацијама угреје бакрач ракије, нека се налочу, нека сви поцркају! Погнут, брзо прође кроз празну и млаку механу заливену жућкастом светлошћу, задахом ужеглог лоја и загашеног огњишта. Лакну му кад уђе у собу која га је увек чекала загрејана, боље осветљена, с топлом

водом за каву. Споро откопчавајући гуњ, спусти се на миндерлук с модрим јастуком.

– Зна се! – у одшкринутим вратима забелеше се зуби у бусену механџијине главе.

– Не треба, остави ме. Кад рабаџије попију ракију, зови! Што сваки пут да те опомињем да ставиш чергу на прозор? Чик да избројиш колико сам пута заноћио овде?

Механџија без речи замрачи прозор и врата за собом затвори опрезно, тихо, као да газда спава.

Ђорђе уздахну „ја знам колико пута“, зари прсте у чекињасту браду и замисли се. Од своје шеснаесте потуца се он по путевима, далеким варошима, механама, гложи се око сваког марјаша, душа му на свиње смрди. Крије дукате у недрима, љушти стеничаве и смрдљиве механске миндерлуке од Паланке до Пеште, и страхује. Да бар увек има и овакву, топлу собу. Спава по оборима, са свињама и слугама, подмиђује механџије, лопове, скелеџије, ђумурџије, капетане... Замилкује слугама. Живим црње од манастирског пса! – песница одскочи од стола. И тебе грејем на ребрима, извади кесу из недара, просу неколико дуката на сто и загледа се у њих. Одавно је из њега ишчилела радост од њиховог жутог светлуцања и танког, чистог звука. Прсти су престали да их се плаше. И веђе да се размичу. И на вашарима и по механама он, мали, да је себи највећи, најкрупнији. Није због ђинђува пред дућаном... Некада, било му је слатко и крв да проспе за овакву гомилицу жутог сјаја. Кад се свршило то некада? Не зна му међу. Шта ћете ми? – дрхтаво шапће у

бркове, немоћан пред њима танким, лаким, запаљеним. Гледа их: некада, на путу до ове механе, радовао се њиховој тежини. Слатко су му грејали недра. Ситне и топле детиње песнице. Лаки и меки детињи прсти. Очи што све виде. Отегнуте песме на месечини кад је пут раван а шуме из даљине силазе у поља.

А одавде, кад је кућа близу, док се уз каву одмара у овој соби, све је сладуњави мирис Симкине ланене кошуље, коју она увек чисту облачи чекајући га да се врати с пута. Чврсте, крупне и топле дојке. Моје, увек би помислио. Сада се ничему више не радује. Издалека, мучно се пробија и кљуца – ничему, а вилица заигра као пред плач.

Из механе налаже на врата све гласнији, разузданији ракијски жагор рабација, и крупан смех засипа му главу, туче по можданој опни; вилице му јаче зацвочоташе од жалости, а у дубини груди закрвари и зацвиле нешто мало, голуждриво и живо, јер се смеје Тола, надничар, што је у његовој кући одрастао, његовим хлебом децу храни, његове су паре, његова је ракија, па су весели, а радовали би се да му разбојници смрскату главу. И она, Симка, једва чека да га мртвог нагази два метра у смоницу, па после да се вуцара са слугама, да газдује, живи као кнегиња, јер је и она ради дуката пошла за њега: кад су се први пут срели, гледала га је одозго и жмираво, стајали су уз манастирски зид по коме су милели гуштери, а шума је кркљала од вике и свирке... Отац је њоме, лепом, женио њега да се хвали снајом, зар се мало причало по селу, док он, Ђорђе, лута по свету са дукатима... А и тај отац који би оном

небрату господском и моју крв дао, своје паметном, добром сину, школцу, којим се хвали, сваком ко дође у кућу показује слику... Тај небрат који ме се сети само кад ми паре тражи... Злотвори моји, једва чекате кад ће Тола смрзнутог да ме стовари пред кућу, а ја нико ме не требам, ни вама! Шака тресну по кеси а резак цик дуката изгуби се у магли и тутњави...

Касније се пита: Зашто ми је рука мокра? Рука гужва браду, све мокрија. Мокра је и брада. Мокри су и дукати. Од чега су му уста слана? Отужно му је. Уста су му отворена и из њих, кроз бркове, као из малог меха, шишти дахтаво са укусом зарђалог ножа, злата, свињске коже. Велика гашњача утрну. Мрак покупи дукате.

Из Прерова вијуга пут: изгубљен вунени конац што се одмотава поред обале и једне и друге Мораве, стешњен врзинама, провлачи се кроз поља и шумарице, у јесен крупна роса, чавке и врапци ките трње и дрвеће, пут се пропиње кроз ретка села и ређе буљукe дућана и механа, пут недељама траје до Земуна, месецима до Пеште. На воловским колима он, „ситан младић“, који непознатима ничим није хтео да покаже да је газда и трговац, увек са слугама спавао и с њима јео слан сир и ужеглу сланину, плашио се свих жена, а нарочито оних механских, због чувеног оца од свих крио презиме, хтео да му само дукати проносе глас, да вреди само онолико колико су му кесе тешке, и пред женом и оцем и светом. Целу ноћ није спавао кад је први пут на кантар ставио шупље ђуле, и дуго није могао и још увек не може да погледа у очи сељаку коме је први пут криво измерио прасе. Било је то некакво мршава животињче

с белим пругама, мирно, није роктало, није се бранило кад су га конопцем везали и закачили за куку кантара; само се кезило на њега. Мрзи он те пругасте, шарене свиње, и момцима је рекао да такве не купују, јер се „слабо гоје“. Док је био млад, неколико пута је сањао ту шарену, искежену главу. После, младић се на путу, уз тешко роктање свиња и шкрипу кола, претворио у ћутљивог и строгог газду, који је младића добро памтио и о њему, под месечином, облацима и звездама, по киши и ветру, често и дуго с подсмешљивом тугом мислио. Само му никада није видео лик. А шта сада? – зањиха главом. Помрчина обави све путеве и сва путовања у њему. Црне шуме налећу на њега, у очима трну и опет се пале ретки и болешљиви механски фењери, по њему се заносе скеле, претоварене и шкрипаве, све обале Мораве и Дунава само су страх, наде су одавно потонуле у глибавим путевима, наде су се погубиле у безбројним одласцима и поврацима.

Кад се поново увуче под асуру у лук разапету на колима, док снег засипа пијану дреку рабација, Ђорђе поче да зебе другим страхом. Годинама он ту бригу понесе од куће, а губи је по путевима, механама, вашарима, у трговачким пословима. Кад се врати с поклонима, донесе кући у грудима и парче љуте туге, које излижу и испију женина силовита миловања. Ове јесени и ове зиме... Каква ли ме то несрећа чека? Године и старост донели су ову ноћ. Старост... Још неколико година и пресахнуће снага која продужује живот. Кад за петнаест година није, неће ни за ових неколико преосталих. Није то. Сви ће они мене надживети. Може

посао наопако да ми пође. Изгубићу све што сам до сада стекао. Добро је што ова будала Тола ћути. Пијан је, па дрема. Досадило му да ме уједа за срце. Аћим ће ме надживети. Симки, врата су тесна. Лош им је живот. Опипа недра: дукати му се јавише сипљивим циком. Узе пушку и стави је на колена.

– Толе, нек ти је пушка у приправности! Чујеш ли шта ти кажем? Налокано си се ракије, па спаваш.

– Деце ми моје, најбоље је кад немаш дуката. Кад немаш, ништа кад немаш!

– Престани ноћас!

– Ја... сиромас кô сирће. Нико ми ништа не може. Ни Бог, ни зима, ни ракија, ни хајдуци, ни ти... Ћутим. Да се кладимо да је мушко.

Ђорђе одједном оглуве за Толина пијана мумлања, јер пролазе поред брдашца као у журби изубада-ног каменим крстовима неједнаке висине; назире се и песница дрена под којим Катићима труле кости, дубоко затрпане. Као да замирисаше лишајеви по камењу, па труле тикве. Седео је он на гомили зрелих тикава, с мајком их разбијао свињама, а она је, држећи пуне шаке слузавих семенки, рекла: „Мушко си, богат си, женâ има колико хоћеш и каквих хоћеш. Немој Симку. Узеће себи слугу и живеће као кнегиња...“ Ђорђе испусти пушку, а рабације уплашено запеваше. Он настави да мисли како је тада ћутао и како је остао да седи на гомили тикава све док нису повраниле од мрака.

– Стигли смо на броју! – рече Тола кад волови сами стадоше пред вратницама Катића, и скочи у снег што је нападао до пола цеваница.

Ђорђе сиђе с кола, стаде и загледа се у густ дрворед јасенова заривен у таму. Као кроз сан чује:

– Облизнила ти се жена, Толе!

– Јесу ли мушки?

– Оба мушка!

Тола отрча низ пут.

– Еј, ти, трапавко! Сутра пре зоре да си дошао!

– мазним гласом довикну Симка уводећи волове у двориште.

Ђорђе дуже постаја сам на путу, она је увек весела, извади из џепа ниску ђинђува и с гађењем је баци у снег.

... Симка се повуче у сенку иза његових леђа, насло-ни се на наћве и загледа се у шиљак шубаре, са које се топи снег. Не памти да се икад овакав с пута вратио. Ни добро вече јој није назвао. Ни очи му није видела. Мора да је изгубио на свињама. Дешавало се и раније да изгуби, трговина је то, а Швабе су веште. Хтеде нешто да му каже, да га утеши, али се уздржа гледајући га непомичног и немог. А не би смела ни да му каже: жена говори само кад је муж пита и кад су у кревету. Руке јој опуштено, лако лупише о црну даску.

Једва је дочекала да се врати. Три недеље није био код куће, па га се љуто ужелела. Вечерас, док је, оку-пана, облачила чисту кошуљу, ухватила је себе у заборављеном смеху. Некада, док би облачила кошуљу, називала је она њега, само у мислима, „мој чвораk“. Вечерас се сетила тога заборављеног и никад изговореног тепања, с уживањем и поносом гледајући у своје крупне дојке које су бежале једна од друге и надимале

кошуљу. Сетила се, засмејала и прошаптала: „Мој брадоња.“ Док су јој прсти полако клизили по чврстој белој купи и заборављено застајали на вршку, тамном и шиљатом као зрно дренка, док се жудно осмехивала „чворку“ – „брадоњи“, запазила је да су јој дојке некад биле мање и чвршће. Па кад јој прсти безуспешно покушаше да напипају кост у прегибу бедара, осмех се разли у смех, дуг, гласан и замућен. Тај смех сада разбијено одјекује у њој. Суровим и крупним очима гњечи гуњ, куштраву косу што прелази преко гајтана, чакшире, кратке и наборане, мокру гомилицу старе одеће... Како је могла да га пожели?

На Ђорђевој шубари отопи се и последња грудвица снега. Према ватри светлуцају мокре длачице јагњеће коже. Он и даље седи нем и непомичан, дебелим сукном окован.

Сећање на облачење кошуље стврдну се у Симки у стид и женски бол. Ђорђе нагло и нервозно завуче руку у недра и баца кесу на наћве. Поред њене руке ражаби се платнена кеса и умуче, ове вечери последњи, сипљив цик дуката.

Још једном, давно, бацио је он кесу с дукатима пред њу. Кеса је меко пала на кревет, а цијукаву ларму злата брзо је усркала вунена черга. Беше то друге зиме њиховог брака. Он се вратио с пута и, кад су ушли у собу, кроз танак осмех као некоме другом а не њој намењен, дуго су му се белели зуби. Обазриво га је посматрала. Никада није био тако расположен кад се враћао с пута. Чим би се поздравили, почео би да се жали на умор, стално је понављао да неколико ноћи није

спавао. После, у кревету, док би њене руке нервозно и отуђено тумарале по њему, лежао је на боку непомичан, с длановима међу ногама, и убрзо почињао сувише гласно да хрче. А она, одједном уморна, свила би руке под главу и мрак собе испунила дубоким уздасима. У зору, кад би се Ђорђе преокренуо на последњи сан, она би се из ината и љутње, врела и опуштена, прострла по њему. И све време док би га грчила на себи, шапутала би: „Доста си спавао, доста си спавао.“ А тада, тако осмехнут, дуго је без речи стајао уз њу, па је извадио кесу с дукатима и бацио је на кревет. Збунила се: до тада никад новац није показивао. Сео је на кревет и позвао је. Кад је без речи села, просуо је дукате на чергу.

„Јеси ли их видела оволико?“

Она се загледала.

„Као да је кукуруз.“ Напунио је шаку. „Види колико су тешки.“ Узео је њену руку и њоме благо мешао гомилицу. „И у мраку светле. Моји су. Ја сам их зарадио. Нико их у Прерову нема оволико.“

Уплашено је потврђивала главом.

„Не знаш ти шта су они. Могу да певају као птице. Да циче као крдо прасића. Да се смеју као трешња пуна деце. Од њих је кућа већа од неба.“

Дуго је гласно мислио, а она је, збуњена, ћутала и гледала у фуруну зажарену при дну. А онда се тргао, јурнуо на њене дојке и бедра, брзо и грубо побацао сукње с ње, кидао је и ломио као да је туче, као да жели да је сатре. Те вечери, после скоро две године, он је први пут био снажан и дрзак, без стида и немоћи,

а она му се препустила, не престајући да сузи на све прошле ноћи кад је она бивала мушко и после уморна од нечега. Слушала је цику под леђима, и било је страх и од дуката и од њега побеснелог и први пут јаког.

Симки хитро промакоше сећања на то давно вече и једва изговори:

– Не требају ми.

Он трже главу, ухвати је косим погледом, па касније промрмља у браду:

– Они се смеју, седе на коленима и краду крушке.

Симка уздахну, ћутке припреми вечеру и тихо га понуди. Ђорђе одмахну руком. Још збуњенија, постаја нагнута над шиљком шубаре, па се саже да му изује опанке. Он је осорно одгурну. Петнаест година му она изува опанке. Шта ли му је сада? И раније је било свађе међу њима; више пута би се псовкама извикао на њу; оћутала би и идућег дана све би пошло по старом. Да се није спетљао с неком од оних белосветских? Чула је она да трговци имају по варошима жене које плаћају поклонима и новцем. Стално је по свету, одвојен од ње и куће. Ако. Она је овде газдарица, а он нека плаћа где заноћи. Ваљда није то. Где би сада, пред крај века, кад му је више прошло него остало, чинио срамоту кући и каљао себи образ? Гуњ му је у раменима педаљ широк, крши прсте узмичући иза његових леђа, у сенку.

– Жив сам!... Много ти криво?... Цркни!

То јој он каже? Он, кога толико година... Никад се није вратио с пута, свеједно у које доба ноћи и по каквом невремену, а да га она није будна дочекала,

вратнице му отворила, испрегла стоку и нахранила, њега топлом вечером понудила, обућу му изула, и ноге опрала, као дете сместила у чист кревет, и после га заспалог привијала под мишку. Прође поноћ, уморну је обори сан, она се тргне и јурне напоље, на мраз, на кишу, и тако, ослоњена уз багрем, стоји сатима на киши и мразу да не би заспала, а сва је ухо и страх за њега. Свих петнаест година живота с њим само су чекање, стражарење по мраку и киши, несаница што будно ослушкује лајање преровских паса на одоцне-лог повратника...

При плашљивој и прљавој светлости лампе ствари у соби личе на страшила. Соба му постаје тесна и пуна крцкања Симкиних зглобова. Мора да изиђе напоље.

Снег, ситан и густ, засипа тишину на средини ноћи. Ђорђе загази неколико корака у целац, па се нагло врати под стреху куће и наслони на зид. Венци суве паприке, остављене за семе, обешени о стреху, суво шкргућу изнад његове главе. Звонко сипкају осушена семца. Неко их лаким прстима пипка. Осушена семца. Заустави дах: срцу не може ништа; оно брзо каса по сипкавој тами, прободеној оцацима и јасеновима. Није она крива. Она кућу држи, имањем управља, у трговини помаже. Она је домаћин, а не Аћим, који на странку и политику растура његову муку. Па ја сам се поносио њоме. У околини нема чувеније домаћице ни газдарице од ње. Замисли се: кад је престао да јој се радује враћајући се с пута? Кад је престао да јој доноси мараме, шалове?... Кратки резови ветра доносе далеку и нејасну опомену. Оданде одакле

полазе ветрови, долазе и казне људима. Дрхти и нејасно осећа: мора нешто. Сети се Толе: „Мушки“, викнула је. Такав глас има само кад му гризе врат у оном свом лудилу. „Мушки, мушки“, задавила се.

За њим кроз незатворена врата улете и ветар у кућу. Стаје на корак од ње, спуштених руку, стиснутих песница. Гледа јој у уста, гледа је у „мушки“, чини му се да је и сада дави та реч и не може да јој приђе ближе прободен њеним несавитљивим погледом, не може ни рукама да замахне, а мора нешто да каже, па промуца:

– Ракије!

Симка се примаче ватри, зима куља кроз врата, у дебелом, густом, упреденом курјуку није јој хладно.

– Шта ти је ноћас? – прошапта и смалаксало се прекрсти.

Да се брзо не измаче и не пође да изврши његову наредбу, он би је ударио по устима. Жеља да је тресне, да је удара по лицу, тако је јака, јесте, поверова, једина жеља због које се он мучи ове ноћи. Одједном му би лакше: љута радост разли му се по жилама. У бунилу, сам себи разрастао, снажан, сву је собу испунио; осмехнут, стискајући песнице, пође тромо за Симком; не корача, нагиње се само, а она, предосећајући његову намеру, више зачуђено но уплашено, залупи врата за собом. Тресак га освети, смањи, и он се збуњен стровали на треножац крај огњишта. Брзо заборави на Симку и ону отровно-слатку жељу да је туче. Тако је. Треба запалити све. И последња ћерамида да изгори! И последњи дукат да се истопи! И јасенови да изгоре! Нека се не позна где је била кућа Ђорђа Катића, нек

остану угарци од јасенова. На снегу да се црне и стрче у небо. Снег је црн. И ветар је гарав. То невидљиво што није само Бог, које је и смрт и даљина, и то гротло одакле жена говори „мушки“, и све што је жена, и та гомила живог песка у који пропада, не, он се успиње некуд, само не зна куд, крв му се споро успиње од пете, гушћа од катрана, налива га, он може, мора, јачи је од њих.

Није ни осетио кад је Симка ушла и спустила ибрик с ракијом. Као случајно напипа ибрик поред ногу и поче жедно да сипа ракију у суво грло. Носак ибрика је узан: споро, сувише споро и танким млазом увире ракија у ждрело, таваници окренуто. Жарачем разби носак. Ракија тече низ кудраву браду, кваси чакшире и прпти по врућем пепелу огњишта. Немарно одгурну ибрик, остатак старе шљивовице истече у огњиште.

Иза њега, у сенци, наслоњена на наћве, нечујно сузи Симка, тако као да јој се зноје очи од ватре и шиљате шубаре.

Касније ради нечега поново изиђе из куће и, тетурајући по целцу, упути се ка стајском вајату. Из гомиле сламе извуче се пас, скочи на газду и зацвиле умиљавајући се.

– Увек си ме дочекивао. Ноћас ниси. Остарио си, а? Јеси, јеси. У лов не идеш. Кућу не чуваш. Хајде, закевћи мало, као некад кад смо јурили лисице. Хоћу сад да те чујем. Хајде! Што ћутиш?

Ђорђе се спусти на сламу. Пас му леже између ногу, послушно трпећи миловање по врату и гужвање дугих, клемпавих ушију.

– Сви сте се погојили... Марш, животињо псећа!